

МУГАЛЛИМ ХАМ ЎЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҶ



ISSN 2181-7138

№ 2/1 2021 йил

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия аъзалары:
Максет АЙЫМБЕТОВ
Нафмет АЙЫМБЕТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Дилшодхужа АЙТБАЕВ
Өсербай ӨЛЕҶОВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Кеңесбай ДАУЛЕТЯРОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Батырбек КАИПБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Сарсен КАЗАХБАЕВ
Гүлмира КАРЛЫБАЕВА
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Зухра СЕИТОВА
Айдын СУЛТАНОВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Ризамат ШОДИЕВ
Ойбахор ШАМИЕВА
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шўлкемлестириўшилер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПИИИ
Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хэм
хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@mail.uz,
mugallim-pednauk@mail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жууап қайтарылмайды. журналда жарияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Мугаллим хэм ўзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи иэрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN ирифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етилиди. Мақалада келтирилген мағлўматларға автор жууапкер.

МАЗМУНЫ

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Усаров Ж.Э., Расулов А.Н. Иқтисодиёт билимини такомиллаштиришнинг назарий асослари	4
Усаров Ж.Э., Бобоходжаева Л. Аралаш таълим шаклини кластер ёндашувлар асосида такомиллаштиришнинг ўзига жиҳатлари	10
Тошов М.Ж. Умумтаълим мактабларида маънавий ва маърифий тарбия ишларини мониторинг қилишнинг ўзига хос хусусиятлари	13
Эшнаев Н.Ж. Суицид ва унинг ижтимоий-психологик омиллари	20
Абдалова С.Р. Таълим сифати: муаммолар, фикр ва мулоҳазалар, таклиф ва тавсиялар	24
Тўрақулов Б.Н., Бахтиёрлов Р.М. Мутахассисларни тайёрлашда касбий фаолиятнинг ўзига хос хусусиятлари	29
Рахманова М.Қ., Миржалилова Б. Б. Касб таълими талабаларининг педагогик интеграция асосида ижтимоий мослаштириш омиллари	33
Мусурманов Р. Мактаб ва ота-оналар ҳамкорлиги дарс интизомига нисбатан ўқувчиларнинг ижобий муносабатлари гаровидир	38
Мирзаева С.Р. Талаба валеологик онгининг психологик химоя механизмлари билан детерминантлашуви	42
Мирзарахимова Г. Бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашда мустақил таълимнинг ўрни	47
Исламова М. Ш. Касбий дунёқарашни шакллантириш асослари	50
Жуманова Ф.У. Бўлажак ўқитувчи – бўлажак тарбиячи ҳамдир	54
Asadullaeva M. A. Inkluziv ta'limda musiqa terapiya	57
Усаров Ж.Э., Абдусаматова Ш.С. Талабаларнинг ўзини ўзи ривожлантириш компетенцияларни шакллантириш	60
Abduxamidov S. M. San'at asarlari vositasida badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirishning art-terapiya usullari	64
Ernazarova G.O. Ta'lim muassasasining innovatsion faoliyatini joriy etish xususiyatlari	66
Элмурзаева Н.Х. Педагогические требования к организации образовательного процесса в специализированных государственных образовательных учреждениях	69
Тошов М.Дж. Развитие здоровьесберегающей компетенции специалистов профессионального образования	75
Элмурзаева Н.Х., Суяров А.М. Самообразование личности в процессе профессиональной подготовки студента	77

ТИЛ ҲАМ ӨДБЕИЯТ

Эгамбердиева Ф. Эссе жанридаги материалларда тил ва услуб масалалари	83
Egamberdiyeva F.O. Matn yaratish usullari	87
Бурханов А.А., Абдужалилова М.М. Лексические особенности просторечия русского языка	92

МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ

Қаюмов Ж. С. Шашмақомга бахшида умр	96
Юнусов О. Ф. Ўзбек ашулчилигига мос маҳаллий ва ижрочилик миллий услублар	99
Лутфуллаев А.Қ. Ёшлар тарбияси ва мусиқа санъати	103
Юнусов О.Ф. Бўлажак мусиқа ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришда Вокал фанининг аҳамияти	106
Xalilova M. M., Isoqova G. A. Musiqa madaniyati darslarida musiqa savodi faoliyati	108

БАСЛАУЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Қурбонова М. Мустақил ишларни ташкил этиш асосида бошланғич синф ўқувчиларининг ўқув-билиш компетенцияларини шакллантиришга йўналтирилган методлар	112
Sayfullayeva I.Q. Nutqida kamchiligi bo'lgan bolalar nutqini rivojlantirishda art-texnologiyalarning o'rni	116
Raxmonov A.R. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijtimoiy pedagogik moslashuvchanligida ota-onalarning rolini oshirish masalasi	119
Абдужалилова Ш. Бошланғич синф ўқувчиларини янги мафкуравий тарбиялаш омиллари	122
Илдошев О.А. Бошланғич синфларда техноген цивилизациядан фойдаланишнинг педагогик шарт-шароитлари	125
Abduxamidov S.M. Bolalar uchun art-terapiya usullarining imkoniyatlari	129

**МИЛЛИЙ ИДЕЯ ХЭМ РУҰХЫЙЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ,
ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ**

O'tayev A. Yo. Talabalar siyosiy madaniyatini takomillantirish omillari	132
Qodirov I.D. Tarix fanini o'qitish samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish	136
O'tayev A.Y. Alisher Navoiyning siyosiy qarashlari	140
Mahkamova Sh. R. Insoniyat evolyutsiyasida musiqa san'atining tutgan o'rni	144
Юнусов О. Г. Опера хонандалик санъатининг ривожланиш тарихидан	148
Равшанов Ж.Ф. Формирование некоторых ключевых компетенций на уроках истории	156

балар билан конструктив хамкорлик ўзаро ижтимоий алоқалари орқали янги тушунча ва билимларни ривожлантиради. Бундан ташқари, «дедукция талабаларга улкан фойда келтиради, чунки гуруҳ мазмуни ўрганиш ва муаммоларни ечишни ёлғиз ўзи қила оладиган даражадан яхшироқ бериши мумкин», деб таъкидлайди.

Ўйгунлашган таълимнинг муҳим таркибий қисмларидан бири бу-баҳолашдир. Бен-жамин Блум назарияси (1956)га қўра, когнитив таълим даражаси: билиш, тушуниш, қўлаш, таҳлил қилиш ва синтез билан белгиланади[2]. Шунингдек, аралаш таълимнинг сўнги омили сифатида қўллаб-қувватловчи (видеолар, мақолалар, электрон китоблар, блоглар, форумлар) ва бир-бирини тўлдирувчи материалларни келтириш мумкин. Бунда талабаларда ўрганилаётган контекстни тушуниши, материални тўғри танлаш ҳамда ахборот билан ишлаш компетенциясини шакллантириш керак бўлади.

Ҳозирги кунда таълимнинг қўллаб назариялари мавжуд ва уларнинг ҳеч бирини таълимнинг барча муаммоларини тубдан ҳал қиладиган, муҳим деб қабул қилиниши мумкин эмас. Аралаш ўрганиш, эҳтимол жамиятдаги ўзгаришлар, технологик тараққиёт ва таълимнинг глобал манзарасини ҳисобга олган ҳолда, таълим беришнинг барча ёндашувлардан устунлик қилиши ва сақланиб қолиши мумкин бўлган усуллардан биридир.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Таълим тўғрисидаги Қонуни (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон).
2. Bloom, B. S. (ed.) (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. New York: Longmans, Green.
3. Brown, B. L. (1998). Distance Education and Web-Based Training. ERIC Clearinghouse on Adult, Career, and Vocational Education, Center on Education and Training for Employment, The Ohio State University. Retrieved from http://ericacve.org/mp_brown_02.asp Clark, R. C. (2002, August).
4. The New ISD: Applying Cognitive Strategies to Instructional Design. ISPI Performance Improvement Journal, 41(7). Retrieved from <http://www.clarktraining.com/CogStrat.pdf>
5. Keller, J. M. (1987). Development and use of the ARCS Model of instructional design. Journal of Instructional Development, 10(3), 2-10.

РЕЗЮМЕ

Мақолада таълим муассасалари битирувчиларига, касбий сифатларига қўйилаётган талаблар, уларнинг бутун ҳаёти давомида таълим олишнинг асосий принциплари шунингдек, шахснинг таълим олиш ҳуқуқини таъминлаш юзасидан аралаш таълим фаолиятни қўллаб-қувватлаш юзасидан фикр юритилади.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются требования к выпускникам образовательных учреждений, их профессиональные качества, основные принципы их непрерывного обучения, а также поддержка смешанной образовательной деятельности для обеспечения права на образование.

SUMMARY

The article discusses the requirements for graduates of educational institutions, their professional qualities, the basic principles of their lifelong learning, as well as the support of mixed educational activities to ensure the right to education.

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА МАЪНАВИЙ ВА МАЪРИФИЙ ТАРБИЯ ИШЛАРИНИ МОНИТОРИНГ ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Тоштов М.Ж.

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: умумтаълим мактабларида, маънавий ва маърифий тарбия ишлар, мониторинг, электрон мониторинг тизими, узлуксиз кузатиб бориш, ўқитувчилар, ўқувчилар, ота-оналар.

Ключевые слова: в общеобразовательных школах, духовно-воспитательная работа, мониторинг, электронная система мониторинга, непрерывный мониторинг, учителя, ученики, родители.

Key words: in secondary schools, spiritual and educational work, monitoring, electronic monitoring system, continuous monitoring, teachers, students, parents.

Ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий маданий-тарихий анъаналарига, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташқилий, педагогик шакл ва воситалари ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этиш шахсни ҳар томонлама тарбиялаш ва камол топтиришнинг устуворлиги таъминлаш имконии беради.

Узлуксиз маънавий тарбия концепцияси ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари режасининг устувор йўналишлари қуйидагича белгиланган:

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида назарда тутилган аҳоли, айниқса ёшлар тарбияси билан боғлиқ вазифаларни самарали амалга ошириш, уларни тинч-осойишта ҳаёт учун энг зарур таянч компетенциялар билан таъминлаш;

- маънавий тарбияни баҳолашнинг илмий асосланган индикаторларини ишлаб чиқиш;
- тарбия жараёнида узлуксизлик, узвийлик тамойилларига таянган ҳолда аввало, онанинг ҳомиладорлик даврини тўғри ташкил этиш, тўдақлар ва болаларни маънавий тарбиялаш бўйича асосий йўналишларни белгилаш;
- ёшларда Ватанга садоқат, тadbиркорлик, иродалилиқ, мафкуравий иммунитет, меҳр-оқибатлилиқ, масъулиятлилиқ, бағрикенглик, ҳуқуқий маданият, инновацион фикрлаш, меҳнатсеварлик каби муҳим фазилатларни болаликдан бошлаб босқичма-босқич шакллантириш;
- ҳомиладорлик давридан бошлаб 30 ёшгача давом этадиган узлуксиз маънавий тарбияни амалга оширишда ота-она, тарбиячи, ўқитувчи, узлуксиз таълим муассасалари ва маҳалла жамоатчилигининг ўзаро самарали ҳамкорлиги механизмини ишлаб чиқиш ва ҳаётга жорий этиш;
- аҳолининг фарзанд тарбияси бўйича билимларини, педагогик маданиятини ошириш, фуқароларни узлуксиз маънавий тарбиянинг жаҳон тажрибасида синовдан ўтган самарали педагогик технологиялари, услулари ва амалга ошириш шакллари билан мунтазам таништириб бориш;
- оммавий ахборот воситалари, шу жумладан, Интернет жаҳон ахборот тармоғи орқали тарқатилаётган гаразли ахборотлар, одоб-ахлоқни емирувчи иллатлар, ёшларни залолатга бошловчи бузғунчи гояларга қарши соғлом дунёқарашни шакллантириш;
- узлуксиз маънавий тарбияни ташкил этишда давлат ташкилотлари, фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситалари ва хусусий секторнинг ҳамкорлигини самарали йўлга қўйиш [1].

Умумтаълим мактабларида маънавий ва маърифий тарбия ишларини электрон мониторинг тизимини жорий мақсадга мувофиқдир. Мониторинг -атроф-муҳит ва жамиятда содир бўлаётган ҳодиса ва жараёнларни узлуксиз кузатиб бориш тизими бўлиб, унинг натижалари одамлар ва иқтисодий объектлар хавфсизлигини таъминлаш учун бошқарув қарорларини асослашга хизмат қилади [4]. Мониторинг тизими доирасида объект баҳоланади, назорат қилинади ва объектнинг ҳолати маълум омиллар таъсирига қараб бошқарилади.

Автоматик мониторинг доламида назорат ҳаракатларини белгилловчи ҳодисаларни аниқлаш учун объектнинг ҳолати ва ташқи шароитлари ҳақидаги маълумотлар олинади ва қайта ишланади. Воқеа ҳар қандай юқори сифатли натижа бўлиши мумкин: ўлчамлари рухсат лимитлар чексиз билан бир қисми кўриниши, қисқа туташув, белгиланган қиймати чексиз ҳарорат, бир усқуналар ҳодиса, ва бошқалар. Автоматик бошқариш жараёни икки асосий босқичдан иборат: 1) объект ҳолати ва ташқи шароит ҳақидаги ахборотни идрок қилиш ва уни кейинги қайта ишлаш учун қулай бўлган шаклга ўтказиш; 2) кировчи ахборотларда бошқарилувчи ҳодиса белгиларини аниқлаш ва у ҳақида сигнал ҳосил қилиш.

Назорат қилинадиган қийматларнинг рухсат этилган чегаралардан четга чиқиши инсон томонидан аниқланганда ёки автоматик бошқариш компьютерга берилганда, ўлчаш конверциясини бажариш керак. Сигнализация қурилмалари энг оддий ҳодисаларни автоматик кузатиш учун ишлатилади.

Автоматик назоратнинг бир қисми сифатида марказий қурилмада мониторинг жараёни параметрлари натижаларини тақдим этган ҳолда марказлаштирилган назоратни ташкил этиш мумкин. Таниқли ва жуда оддий жараёни бошқариш алгоритми билан марказлаштирилган бошқарув назорат қилиш қурилмаси орқали ёпилади ва марказлаштирилган бошқарув тизимини ҳосил қилади. Агар жараён нисбатан секин бўлса ёки назорат қилинадиган жараён мураккаб бўлса ва бошқарилиши керак бўлган қонунлар ҳали шакллантирилмаган бўлса ёки барча ҳал қилувчи омилларнинг ҳисобини автоматлаштириш қийин бўлса-назорат инсон иштирокида амалга оширилади. Инсон иштирокисиз марказлаштирилган бошқарув ҳолатида операторга маълумот тақдим этиш кўрсаткичи ўз қийматини йўқотади ва марказлаштирилган назоратнинг асосий вазифаси назорат қурилмаси учун сигналларни ҳосил қилиш бўлади [4].

Методик нуктаи назардан дастур мониторингининг мақсади сабабларни аниқламасдан давом этаётган ҳаракатлар таъсирини аниқлаш ёки ўлчаш сифатида баҳолаш тартиби кўриб чиқиш мумкин. Баҳолашни интизом сифатида ривожлантиришда тулқинлар тушунчаси контекстида мониторинг баҳолаш ривожланишининг “учинчи тулқини”га хос асосий элемент деб қараш мумкин. Мониторинг кўрсаткичлар ва натижаларга асосланган ички тартиб, шунингдек ахборот тушлаш ва ҳисобот бериш воситаси вазифасини бажаради [5].

Агар бирор дастурга олдиндан белгиланган ресурслардан фойдаланиб, чекланган вақт ичида маълум мақсадга эришишга қаратилган фаолият сифатида ёндашадиган бўлсак, дастур ишлаб чиқишнинг муҳим элементи уни амалга ошириш жараёнини режалаштираётганини унутмаслик керак. Дастурни амалга ошириш ресурсларни талаб қилади, уларни материаллар, одамлар, технологиялар ва бошқалар деб тушуниш мумкин. Ҳар бир дастур тўғри ишлаши учун олинган натижаларни кузатиш ва таҳлил қилишни талаб қилади. Дастур мониторинг дастури тараққиёт ва натижаларини кузатиш учун бир вазифадир.

Дастурни баҳолаш ва мониторинг қилиш каби тушунчаларни фарқлаш муҳимдир. Бу тушунчаларнинг моҳияти бир хил-дастурларнинг бориши ва натижаларини кузатиш ва қарор қабул қилувчиларга ахборот беришдир. Шу билан бирга, улар ўртасида ҳам фарқлар мавжуд бўлиб, улар мониторинг ёки баҳолаш орқали жавоб берилиши керак бўлган саволларда. Дастур мониторинги «нарсалар қандай кетмоқда?». Мавжуд вазиятни кузатиш ва долзарб ҳолатни олдинги ишлаб чиқилган режа билан таққослашга асосланади [5].

Мониторинг кўрсаткичлари турларива мониторинг тизимини куриш элементлари бўйича маънавий ва маърифий тарбия ишларини лойиҳалаштириш мумкин (1-жадвалга қаранг):

Мониторинг кўрсаткичлари турлари ва мониторинг тизимини қуриш элементлари

№	Мониторинг кўрсаткичлари	Мониторинг кўрсаткичлари мазмуни	Мониторинг тизимини қуриш элементлари
1	Ресурслар мониторинги	истеъмол қилинадиган ресурслар миқдорини ўлчаш	ресурсдан фойдаланиш
2	Маҳсулот мониторинги	кўрсатиладиган хизматлар сонини ўлчаш	дастурни амалга ошириш жараёни
3	Monitoring натижалари	хизмат кўрсатиш дастурини амалга ошириш натижаларини ўлчаш	дастур натижалари
4	Ишлаш мониторинги	олинган маҳсулотлар ёки олинган натижалар ва сарфланган ресурсларни таққослаш	дастурнинг таъсири

Касб -хунар мактабларида маънавий ва маърифий тарбия ишлари қуйидагича олиб борилади:

- маънавий ва маърифий тарбия ишлари режаси(йўл харитаси)ни ишлаб чиқиш;
- ўқув йили учун ишлаб чиқилган тадбирларнинг бажарилиши бўйича ҳисоботларни қабул қилиш;
- «Беш муҳим ташаббус» доирасида касб-хунар мактабларида ташкил этиладиган тўғарақлар фаолиятини маънавий тарбиянинг самарали ва таъсирчан маънўлот ва тадбирлари билан бойитиш;
- касб-хунар мактабларида мактабларида буюк маърифатпарвар сиймолар меросини тарғиб этишга қаратилган «Ўн икки ой - ўн икки аллома» китоб-хонлик ойликларини ўтказиш;
- аҳоли, педагоглар, жамоатчилик, болалар орасида узлуксиз маънавий тарбия тизими самарадорлигини ўрганиш, баҳолаш ва такомиллаштиришга қаратилган бир йилда икки марта ижтимоий сўровномалар ўтказиш;
- ўқувчиларни она Ватанга муҳаббат ва садоқат, давлат рамзларига ҳурмат руҳида тарбиялашга қаратилган янги ва таъсирчан шакллариини ишлаб чиқиш ва жорий қилиш;
- ўғил болаларда мардлик, шижоат, миллий гурур, қаъбият, тадбиркорлик, орият, қиз болаларда ибo, ҳаё, қаноат, меҳнатсеварлик каби маънавий-ахлоқий фазилатларни шакллантиришга қаратилган тренинглар дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- қиз болаларда она Ватанга муҳаббат, миллий гоёга садоқат, меҳнатсеварлик, жонқуярлик, оилапарварлик, ибo, ҳаё, нафосат, дид-фаросат, қаноат, вафодорлик, меҳрибонлик, раҳмдиллик, камтарлик, зийраклик, меҳмондўстлик, болажонлик, муросилилик, орасталик, саранжомлик, хушмуомалалик, пазандалик каби малакаларни шакллантиришга қаратилган тренинглар дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- республикадаги малакали дизайнер ва модельерларни кенг жалб этган ҳолда

- болалар, ўсмирлар, ёшлар учун миллий асосдаги замонавий кийимлар тарғиботига бағишланган ҳар фаслда «Янги мавсум либослари» республика курик-танлови ва кўрғазмасини ташкил этиш;
- болаларда миллий мумтоз ижрога муҳаббат уйғотиш, уларга мос янги ашула ва рақслар яратишни рағбатлантириш учун «Мумтоз садолар», «Қуйла ёшлигим», «Бегубор болалик», «Дилхирож» каби республика танловларига ўқувчиларни юбориш;
- ташкилий-ҳуқуқий шаклларида қатъи назар барча таълим муассасалари, жумладан, таълим бошқа тилда олиб бориладиган мактабларда давлат тилига ҳурмат, миллий маънавий мерос ва қадриятларга қизиқишни рағбатлантириш учун етарли шарт-шароитлар яратиш, маънавий-маърифий тадбирлар дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- Ўзбекистон ёшлар иттифоқи бошланғич таълимга ўқувчиларнинг маънавий фаоллиги ва ташаббускорлигини ривожлантириш;
- мактабдан ташқари таълим муассасалари, «Баркамол авлод» марказлари таркибидagi тўғарақлар фаолиятига ўқувчилар иштирокини таъминлаш;
- ўқувчи ёшларни миллий ҳунармандчилик, замонавий касб-ҳунар сирларини ўрганишга рағбатлантириш, «Ўстоз - шогирд» анъаналарини тиклаш ҳаракатини амалга ошириш;
- «Ўзбекистон- менинг бахтим, менинг келажагим!» деб номланган I босқич ўқувчилари ўртасида иншолар танловини ўтказиш, энг яхши иншо намуналарини топ этиш ва муаллифларини рағбатлантириш;
- ўқувчилар учун маънавий ибрат тимсоли бўлиб хизмат қиладиган тарихий ва замонавий қаҳрамонлар образлари акс этган театр ва кино асарларида иштирокини таъминлаш, ўқувчиларнинг бадий адабиёт намуналарини яратиш;
- миллий ўйинлар, спорт мусобақалари мазмунини миллий тарбия руҳи билан бойитиш, унинг миллий гурур, орият, ҳалоллик, мардлик, ирода каби фазилатлар асосида ўқувчиларни бирлаштириш шаклларида ишлаб чиқиш, миллий ва жамоавий спорт ўйинлари спартакиадаларини ташкил этиш;
- аждодларимизнинг бой маънавий меросини ахлоқий фазилатлар мажмуи бўлган миллий тарбия анъаналари, воситалари, шакллари ўрганиш мақсадида мамлакатимиз ҳудудларига этнопедагогик экспедицияларни ташкил этиш;
- «Миллий тарбия ва замон» мавзусида ҳар йили бир марта республика илмий-методик конференциясига иштирокчиларни таъминлаш.

умумтаълим мактабларида маънавий ва маърифий тарбия ишларини электрон мониторинг тизими мотивацион, когнитив, рефлексив-операционал ва натижадорликни баҳолаш таркибий қисмларида администратор, ўқитувчи, ота-она ва ўқувчи учун ишлаб чиқиш тавсия этилади.

Мотивацион қисм мазмунини электрон дастурнинг мақсади маънавий ва маърифий тарбия ишларини мониторинг қилиш деб белгиланди ва ўз навбатида маънавий ва маърифий тарбия ишлар натижаларига кўрсата олишларига эришишдир.

Когнитив қисм мазмунини маънавий ва маърифий тарбия ишлар ташкилий, таҳлил ва таҳхислаш, амалга ошириш ҳамда умумлаштириш ва оммалаштириш босқичларида амалга оширилиши инобатга олинган.

Рефлексив-операционал қисм мазмунида маънавий ва маърифий ишлар дастурлари, шакллари, методлари ва воситаларини ўз ичига олади.

Натижадорликни баҳолаш қисмикасб-хунар мактабларидамаънавий ва маърифий тарбия ишларнинг мажмуавий мезони ва кўрсаткичларини ўз ичига олади. Мезон (юнон. *kriterion* – мулоҳаза учун восита) – баҳолаш амалга оширилиши асосидаги белги, ниманидир аниқлаш ёки таснифлаш; баҳо ўлчови. Мезон, одатда, кўрсаткичлар орқали ифодаланади [3, 6].

Кўрсаткичлар – кузатувчилар қайд қилиши мумкин бўлган натижалар. Кўрсаткич белгилари: диагностик, ишонччилик, мажмуавийлик.

Баҳолаш фаол таълим жараёнини тузатиш ва бошқаришда катта аҳамиятга эга, чунки у таълим максадлари билан белгиланади ва ўз навбатида ўқув жараёнини тартибга солувчи вазифасини бажаради [2]. Баҳолаш мезонлари - бу маънавий ва маърифий тарбия ишларни бошқаришнинг асосий механизми ҳисобланиб, баҳолашнинг асосий вазифаси - алоқани ўрнатиш, яъни олинган натижаларни кутилган натижалар билан таққослашдан иборатдир. Қайта алоқа, айниқса, кўникмаларни ривожлантиришда жуда муҳим, чунки у сизга бу ёки бошқа ҳаракатлар қанчалик аниқ бажарилганлигини аниқлашга ва керак бўлганда ўқув жараёнини тузатишлар қиритишга имкон беради. Қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

- баҳолаш битта воқеа эмас, балки давом этадиган жараён;
- баҳолаш тизими ўқувчиларга ўз маънавий ва маърифий тарбиясини турли йўللار билан намойиш этиш имкониятини беради;
- баҳолаш, ақлий қобилият ёки фактларни тўплаш эмас, тақомиллаштириш воситаси бўлиб қолади;
- маънавий ва маърифий тарбия ишларга киритилган баҳолаш ўқитувчиларга ўқувчиларининг эҳтиёжлари туғрисида кўпроқ маълумот олиш ва маънавий ва маърифий тарбия ишлар жараёнини тақомиллаштириш учун ўқув жараёнини мослаштириш имконини беради;
- касб-хунар мактабларидамаънавий ва маърифий тарбия ишлар даражаларини аниқлаш имконияти яратилди.
- касб-хунар мактабларидамаънавий ва маърифий тарбия ишларини электрон мониторинг тизими администратор, ўқитувчи, ота-она ва ўқувчи учун ишлаб чиқилиши мазкур тизимнинг назорат қилиш имконини беради. «*Spiritual and enlightened upbringing*» маънавий ва маърифий тарбия ишларини электрон мониторинг тизими - ўқитувчилар, ўқувчилар, ота-оналар, таълим муассасалари маъмуриятлари ҳамда таълимни бошқариш органлари вакиллари учун ягона электрон таълим муҳитини ишлаб чиқувчидир. Электрон дастур маҳсулоти – таълим муассасалари маънавий ва маърифий тарбия ишларининг электрон ҳужжат айланиш имкониятларини ва таълим жараёнининг барча иштирокчилари ўртасида ижтимоий тармоқ воситаларини бириктирадиган автоматлаштирилган таълим ахборот тизими. Фаолиятнинг муҳим йўналишлари:
- маънавий ва маърифий тарбия ишларини модернизация қилиш;
- таълим жараёнида ахборот коммуникация технологиялари (АКТ) интеграцияси;
- «Ўқитувчи – ўқувчи – ота ёки она» интерактив коммуникациясини ривожлантириш;

- ахборот алмашинишнинг ягона муҳитини жорий этиш;
- мактаб экотизимини яратиш ва хизмат кўрсатиш;
- масофавий таълим учун имкониятларини яратиш (2-жадвалга қаранг):

2-жадвал.

«Spiritual and enlightened upbringing» маънавий ва маърифий тарбия ишларини электрон мониторинг тизими намунаси

№	Электрон дастур ойналари	Электрон дастур вазифалари
1	“Ўқитувчиларга” ойнаси	таълим муассасаси маънавий ва маърифий тарбия ишларининг харитаси: маъмурият ходимлари, алоқа учун маълумотлар, янгиликлар, ҳуқуқий ва бошқа ҳужжатлар, эълонлар, фотогалерея ва форум
2	“Ота-оналарга” ойнаси	ўқувчининг маънавий ва маърифий тарбия ишларидаги иштироки, турли танловлар, танловларнинг жорий ва якуний ютуқлари кузатиб борилади
3	“Ўқувчиларга” ойнаси	танловлар жадвали, танлов талаблари, танлов муддати, танлов шарҳлари
4	“Давлат органларига” ойнаси	“Статистик маълумотларини тўплаш” рукни ишлаб чиқилади ва статистик ҳисоботлар йиғилади

Хулоса қилиб айтганда, юқорида тавсия этилган «Spiritual and enlightened upbringing» маънавий ва маърифий тарбия ишларини электрон мониторинг тизимининг ишлаб чиқилиши, касб-хунар мактабларида қўлланиши, ота-оналар, ўқитувчилар, ўқувчилар иштироки, уларни маънавий ва маърифий тарбия муаммоларига жалб этиш, маънавий ва маърифий тарбия ишларда фаолликларининг ошишига олиб келди.

Маънавий ва маърифий тарбия ишлар соҳасида таълим муассасаси ва педагоглар фаолиятини таҳлил қилиш, муаммоларни аниқлаш ва уларни ҳал қилишнинг самарали йўллари топиш имконини беради. Тарбиявий фаолиятга тегишли бўлган давлат ва жамоат ташкилотлари, ҳуқуқ тартибот идоралари, ўқувчиларнинг ўзини ўзи бошқариш тузилмаларини биргаликдаги фаолиятини кўрсатади. Ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқари тадбирлардаги иштирокини таъминлаб беради.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 12 декабрдаги “Ўзлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1059-сон қарори.
2. Критерии оценивания для учебных задач. Электронный ресурс: <https://sites.google.com/site/uzadacha/kriterii-ocenivania-dla-uchebnyh-zadac>. Дата обращения: 01.08.2019.
3. Мамчур А.М. Гуманитаризация высшего образования курсантов вузов. – Саратов: СВирХЕЗ, 2011 – 496 с.
4. Мониторинг. Электрон ресурс: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Мониторинг>. Дата обращения: 05.05.2020.
5. Мониторинг программ. Электрон ресурс: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Мониторингпрограмм>. Дата обращения: 05.05.2020.
6. Полонский В.М. Словарь по образованию и педагогике. – М.: Энциклопедия, 2004. – 512 с.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада умумтаълим мактабларида маънавий ва маърифий тарбия ишларини мониторинг қилиш, мониторингнинг ўзига ҳос хусусиятлари, электрон мониторинг тизими, мониторинг қисмлари берилган. Электрон мониторинг – маънавий ва маърифий тарбия ишларини ўзлуксиз кузатиб бориш

тизими булиб, унинг натижалари ўқитувчилар, ўқувчилар, ота-оналарнинг бошқарув қарорларини асослашга хизмат қилиши тавсия этилган. «Spiritual and enlightened upbringing» маънавий ва маърифий тарбия ишларини электрон мониторинг тизимининг ишлаб чиқиши, касб-хунар мактабларида қўлланилиши, ота-оналар, ўқитувчилар, ўқувчилар иштироки, уларни маънавий ва маърифий тарбия муаммоларига жалб этиш, маънавий ва маърифий тарбия ишларда фаолликларининг ошиши тўғрисида фикр-мулоҳазалар ўзифодасини тоилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается о мониторинге духовно-воспитательной работы в общеобразовательных школах, особенностях мониторинга, электронной системе мониторинга, частях мониторинга. Электронный мониторинг - это система непрерывного мониторинга духовно-воспитательной работы, результаты которой рекомендуется использовать в качестве основы для управленческих решений учителей, учащихся, родителей. «Spiritual and enlightened upbringing» заключение о развитии электронной системы мониторинга духовно-просветительского образования, применении ее в профессиональных учебных заведениях, участии родителей, учителей, учащихся, вовлечении их в проблемы духовно-просветительского образования, повышении их активности в духовно-воспитательной работе - комментарии отражены.

SUMMARY

The article describes the monitoring of spiritual and educational work in secondary schools, the features of monitoring, the electronic monitoring system, and parts of the monitoring. Electronic monitoring is a system of continuous monitoring of spiritual and educational work, the results of which are recommended to be used as a basis for managerial decisions of teachers, students, and parents. «Spiritual and enlightened upbringing» conclusion on the development of an electronic monitoring system for spiritual and educational education, its application in professional educational institutions, the participation of parents, teachers, students, their involvement in the problems of spiritual and educational education, increasing their activity in spiritual and educational work - comments reflected.

СУИЦИД ВА УНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ОМИЛЛАРИ

Эшнаев Н.Ж.

ТВЧДШИ Психология кафедраси доценти

Таянч сўзлар: суицид, биологик, генетик, ўз-ўзини йўқ қилиш, зиддият, агрессия, космоэнергия, консерватив, ҳис-туйғу, мотивация.

Ключевые слова: суицид, биологический, генетический, самоуничтожение, конфликт, агрессия, космоэнергетика, консервативный, эмоциональный, мотивация.

Keywords: suicide, biological, genetic, self-destruction, conflict, aggression, cosmoenergy, conservative, emotional, motivation.

Ўз жонига қасд қилиш ҳаракати – бу бутун қутублар, алоҳида мамлакатлар, минтақа ва автономияларнинг таркибий тўзимлари, этник маданият, тарихий ва иқтисодий ҳусусиятлари асосида шаклланадиган барқарор қонуниятларга эга бўлган ижтимоий муаммодир.[3]

Қишлоқ тарихидан маълумки, инсонларни ўзини-ўзи йўқ қилиш билан боғлиқ жараёнларнинг сабаблари мураккаблиги ва қўп қирралиги билан алоҳида ажралиб туради. Бу яқунланган ўз жонига қасд қилишдан ташқари, ўлимга олиб келмайдиган уринишлар, ўз жонига қасд қилиш фикрлари, ниятлари ва режаларини ўз ичига олган умумлаштирилган тушунчадир.[10]Шунингдек, ушбу жараёнларни биологик, генетик ва ижтимоий-иқтисодий соҳалар кесимида шартли равишда классификация қилиш мумкин. Аксарият ҳолатларда кенг жамоат олдидан ҳақорат қилиш ва шахсиятига тегиш, фавқулодда муаммоларнинг юз бериши, хиёнат ва ўта оғир вазиятга тушиб қолиш инсонларни суицид омилларини юзага келтирувчи сабаб сифатида соҳа мутахассислари томонидан кўрсатилади.